

Сергій БАНАХ,

*перший заступник прокурора Тернопільської області,
старший радник юстиції*

Сергій ШТОГУН,

*доцент кафедри муніципального права
та адміністративно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України*

ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ключові слова: права людини; слідчий суддя; запобіжний захід; судова система.

Важливим кроком до здійснення судово-правової реформи, побудови сучасної судової системи, забезпечення функціонування незалежної судової влади та досудового слідства є прийняття в Україні нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) [1].

Основне призначення Кодексу – це забезпечення об'єктивного, висококваліфікованого, неупередженого досудового слідства та правосуддя в кримінальному судочинстві.

Провідну роль у цьому процесі відведено такій посадовій особі, як слідчий суддя. Слідчий суддя – нова фігура в кримінальному судочинстві держави. Це суддя, який виконує роль арбітра сторін обвинувачення і захисту на стадії досудового слідства, а також здійснює судовий контроль за додержанням прав і свобод осіб у кримінальному провадженні.

Саме слідчий суддя приймає рішення про застосування запобіжного заходу та продовження його терміну, видає санкції на слідчі дії, які обмежують права людини, проводить допит свідків, участь яких у судових засіданнях неможлива.

Вперше поняття «судовий слідчий» з'явилося після судової реформи 1864 року в Російській імперії. За своїми функціональними обов'язками судовий слідчий тих часів нічим не відрізнявся від звичайного слідчого органів внутрішніх справ і прокуратури, хоча був штатною одиницею окружного суду чи судової палати і всі його рішення

підлягали судовому контролю, а скарги на його дії розглядалися цими судовими органами. Таким чином, у цій моделі судочинства судовий слідчий, перебуваючи під подвійним прокурорським і судовим контролем, реалізовував тільки функцію попереднього розслідування.

У кримінально-процесуальному законодавстві європейських країн і країн СНД по-різному визначається суб'єкт, уповноважений здійснювати контрольні функції на досудовому провадженні. Так, посаду слідчого судді передбачено у Латвії та Італії. У кримінальному процесі Франції функціонують і слідчі судді, й судді зі свобод та ув'язнення. Суддя з кримінального переслідування передбачений КПК Республіки Молдова. У КПК Литовської Республіки закріплено статус судді досудового провадження. У ФРН судові повноваження при проведенні дізнання покладаються на суддю дізнавача [2, 19].

Стосовно повноважень і ролі слідчого судді у КПК України 2012 року втілено пропозиції та думки провідних учених в галузі кримінального процесу, зокрема: Ю. Грошевого, Г. Дроздова, В. Попелюшка, О. Машовець, В. Нора, Ю. Скрипіна, М. Шумила та інших.

Так, Ю.М. Грошевий вважає за доцільне віднести до обов'язків слідчого судді розгляд скарг на рішення слідчого, вирішення питань обрання запобіжного заходу у виді взяття під варту і продовження строків тримання під вартою, санкціонування обшуку житла чи іншого володіння

особи, накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку, а також вирішення питань, що стосуються перевірки правомірності обмеження прав громадян під час досудового слідства [3, 897].

Проте існують також інші думки з цього приводу. Зокрема, О.О. Машовець вважає, що слідчий суддя має вирішувати всі спірні питання, які виникають між обвинуваченням і захистом, розглядати скарги на дії слідчого, прокурора, санкціонувати виконання окремих слідчих дій і застосування запобіжного заходу у виді взяття під варту, інших заходів процесуального примусу, розглядати скарги на відмову в порушенні кримінальної справи, контролювати правильність закриття кримінальних справ, вирішувати питання про передачу справи до суду для розгляду її по суті. На слідчого суддю, на його думку, можна було б покласти обов'язок щодо виконання дій з підготовки кримінальної справи до розгляду по суті.

Позиції В.Т. Маляренка і П.П. Пилипчука полягали в тому, що слідчий суддя повинен здійснювати повноваження судового контролю за досудовим розслідуванням, покладені на нього Конституцією України [4], а також приймати рішення про застосування всіх заходів процесуального примусу, які суттєво обмежують конституційні права і свободи людини, вирішувати питання про відповідальність за невиконання або неналежне виконання процесуальних обов'язків, розглядати скарги на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи та про її закриття, про усунення захисника від участі у справі.

Заслугове на увагу позиція А.Р. Туманянца про правову природу появи посади слідчого судді. Учений вважає, що саме через слідчого суддю реалізується така важлива функція судової влади, як судовий контроль [3].

Погоджуючись із наведеною думкою, зазначимо, що, на наше переконання, належний судовий контроль, об'єктивне й незалежне досудове слідство неможливі без наявності посади слідчого судді як об'єктивного і незалежного дослідника обставин вчиненого злочину.

Досягненню основної мети судового контролю – захисту прав учасників кримінального судочинства – передую виконання низки завдань:

а) запобігати неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права і свободи громадян;

б) відновлювати права, безпідставно порушені органами досудового розслідування;

в) надавати правомірним діям і рішенням особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора юридичної сили, легалізуювши тим самим отримані докази;

г) сприяти винесенню правосудного вироку при вирішенні справи по суті.

Упродовж дії КПК України 1960 року головну роль у забезпеченні основних конституційних прав людини відігравала прокуратура, оскільки саме до прокурора людина могла звернутися із скаргою на дії чи бездіяльність слідчого, хід досудового слідства, а судовий контроль, зокрема й за захистом прав і свобод людини, розпочинався із надходження кримінальної справи до суду.

Разом із тим стверджувати, що слідчий суддя, реалізуючи свої повноваження, передбачені чинним законодавством, втілює в кримінальному судочинстві лише функцію судового контролю, було б неправильно. Ця функція чітко виражена, наприклад, у повноваженнях слідчого судді при розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування.

Проте вже надання дозволу слідчим суддею для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (ст. 235 КПК України), надання дозволу для проведення негласних слідчих (розшукових дій) у кримінальному провадженні (статті 247, 248, 250 КПК України) – це реалізація дозвільної функції судової влади.

Безперечно, запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді – це правильний шлях до вирішення низки проблем на стадії досудового розслідування. Із введенням цієї посади буде скасовано частину невластивих як слідчому, так і прокурору функцій, а чіткий розподіл останніх на стадії досудового розслідування слугуватиме гарантією реалізації принципу змагальності.

Водночас, на нашу думку, надання слідчому судді повноважень щодо судового контролю за законністю затримання і тримання під вартою осіб дублює аналогічну функцію органів прокуратури та частково суперечить Конституції України.

Зокрема, у ч. 1–5 ст. 206 КПК України передбачено, що кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану під-

дозру про те, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. У випадку встановлення факту безпідставного ув'язнення особи слідчий суддя зобов'язаний негайно її звільнити. Фактично вказана норма закону надає право слідчому судді самостійно ініціювати перевірку законності позбавлення свободи певної особи в межах територіальної юрисдикції відповідного суду незалежно від того, з яких джерел суддя довідався про такий факт. Відтак, судовий контроль набуває активної (а не лише пасивної) форми вирішення окремих звернень чи клопотань певних суб'єктів.

Проте згідно з вимогами ст. 121 Конституції України [4] нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, покладено саме на прокуратуру, а не на суд. Аналогічні повноваження надані органам прокуратури Законом України «Про прокуратуру» [5].

Закономірно постає запитання: для чого створювати два суб'єкти влади, які дублюють один одного?

Можливо, окреслена проблема була б не така нагальна, коли б слідчі судді виконували лише повноваження, передбачені КПК України. Але якщо на суддів покладено також розгляд цивільних справ, то при таких величезних навантаженнях чи доцільно на них покладати ще й прокурорські повноваження?

Та невелика практика застосування нового КПК України, яку ми маємо на сьогодні, засвідчує, що це не дієва норма і носить вона лише декларативний характер, а тому, на нашу думку, вимагає нового перегляду законодавцем.

Так, за період дії нового КПК України у Тернопільській області слідчим суддям не подано жодної скарги в порядку ст. 206 КПК України, що свідчить про недовіру до нового учасника кримінального процесу або недостатню правову обізнаність суспільства, оскільки такі скарги надходять прямо чи опосередковано до прокурора.

Більше того, недостатньо зрозуміло, якими повинні бути у практичній діяльності способи реалізації слідчим суддею зазначених повноважень і наскільки вони будуть дієвими.

На нашу думку, більш ефективно використовують наглядові повноваження в питаннях позбавлення свободи певної особи саме прокурори, які здійснюють нагляд за досудовим розслідуванням у формі процесуального керівництва. Так, у випадку затримання особи копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору для перевірки законності такого затримання.

Розглянемо ситуацію, коли прокурором з'ясовано, що особа не причетна до злочину, у скоєнні якого її підозрюють. Так, після скоєння грабежу за допомогою оперативно-розшукових засобів встановлено особу, яку описував потерпілий як злочинця, а згодом – і впізнав при проведенні впізнання. Проте оперативними працівниками невдовзі затримано іншу особу, після вчинення уже іншого грабежу, та з'ясувалось, що всі ці злочини вчинено однією особою, яка зовнішньо дуже схожа на першого затриманого. Тобто в такому разі прокурор зобов'язаний негайно поновити порушені права незаконно затриманої особи і, як вбачається із норм КПК України, це повинно реалізовуватися через прийняття процесуального рішення (винесення постанови) про негайне звільнення такої особи.

Окрім того, ми вважаємо, що чинним КПК України істотно звужено права прокурора в частині оскарження рішень слідчого судді, що в свою чергу призводить до затягування досудового розслідування та неможливості розкриття злочинів.

Зокрема, у ст. 309 КПК України передбачено вичерпний перелік ухвал слідчого судді, які підлягають оскарженню під час досудового розслідування. Здавалося, все відповідає ст. 55 Конституції України, якою кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Але чи насправді це так? Завданнями кримінального провадження законодавець визначив забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з метою, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жодного невинуватого не було обвинувачено або засуджено, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і

щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру. Для цього сторона обвинувачення повинна використовувати увесь комплекс наданих їй повноважень, в тому числі й звертатися до суду із клопотаннями про тимчасовий доступ до речей і документів та проведення обшуків. В умовах сьогоднішнього дня, коли кількість слідчих суддів не відповідає обсягу навантаження, який покладено на них відповідно до чинного КПК України, це унеможливує виражено підійти до ухвалення законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення останніми.

Досить часто на практиці трапляються випадки, коли для швидкого розкриття злочину та перевірки причетності особи до його вчинення необхідно з-поміж іншого отримати у слідчого судді тимчасовий доступ до речей та документів, а саме інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання.

Проте відомо, чи, як уже зазначалось, у зв'язку з великим навантаженням розгляд таких клопотань та винесення ухвал слідчими суддями проводяться у тритижневий або місячний термін, що зводить нанівець можливість розкриття ряду злочинів оперативно («по гарячих слідах»).

Мають місце і випадки, коли в ході розслідування кримінального провадження виникає необхідність проведення обшуків за місцем проживання осіб, здійснення господарської діяльності підприємствами тощо з метою відшукування речей та документів, які можуть бути використані як докази або перебувають у незаконному обігу.

Наприклад, особа, яку затримано за вчинення злочину в сфері обігу наркотичних засобів, повідомила про факти купівлі наркотичного засобу

в деяких осіб, чиїх прізвищ, місця проживання не знає. Оперативними працівниками встановлено ці дані, зібрано всі необхідні документи, проте факт продажу наркотичних засобів підтверджується лише показаннями затриманої особи та рапортами оперативних працівників. Слідчі судді досить часто відмовляють у проведенні обшуку за таких обставин, посилаючись, зокрема, на недостатність доказів можливого вчинення кримінального правопорушення особою, обшук у якої планується провести.

Тому право апеляційного оскарження відмови слідчого судді у тимчасовому доступі до речей та документів, відмови в проведенні обшуку стане надійною запорукою захисту і поновлення законних прав та інтересів особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Так само законодавцем не надано можливості прокурору оскаржити рішення слідчого судді про відмову у затвердженні угоди про визнання винуватості та про примирення.

Після набрання чинності КПК України змінився механізм застосування запобіжних заходів. Тепер прийняття рішення про застосування усіх без винятку запобіжних заходів та опосередковане обмеження прав і свобод таких осіб законодавцем покладено на слідчого суддю, а прокурор або слідчий за погодженням із прокурором можуть лише клопотати перед останнім про їх обрання. Проте, на нашу думку, варто було б розширити повноваження прокурора щодо можливості самостійного обрання таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання, особиста порука та застава.

Так, відмова слідчого судді у їх застосуванні не підлягає апеляційному оскарженню, а підготовка клопотання, його погодження і судовий розгляд є у такому випадку процесуально невинуватими.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом №4651-VI від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №9–10, №11–12, №13. – Ст. 88.
2. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. / Горшеньова М.С., Закоморна К.О., Ріяка В.О. та ін.; за заг. ред. В.О. Ріяки. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.
3. Тумаянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А.Р. Тумаянц // Форум права. – 2011. – №2. – С. 896–901 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tarudp.pdf>
4. Конституція України: чинне законодавство станом на 24 серпня 2012 року (відповідає офіційному текстові). – К.: Алерта, 2012. – 104 с.
5. Про прокуратуру: закон України від 5 листопада 1991 року №1789-XII в редакції від 9 червня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua

*Сергій БАНАХ,
Сергій ШТОГУН*

**ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ
ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Резюме

У статті визначено поняття слідчого судді, проаналізовано його повноваження та особливості правового статусу згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України.

*Сергей БАНАХ,
Сергей ШТОГУН*

**ОСОБЕННОСТИ ПОЛНОМОЧИЙ СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ,
КАСАЮЩИХСЯ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА**

Резюме

В статье определено понятие следственного судьи, проанализированы его полномочия и особенности правового статуса согласно Уголовному процессуальному кодексу Украины.

*Serhij BANAKH,
Serhij SHTOGUN*

**FEATURE OF PLENARY POWERS OF INVESTIGATION JUDGE
IN RELATION TO DEFENCE OF HUMAN**

Resume

Rights in the article certainly concept of investigation judge and his plenary powers, and features of legal status, are analysed after the Criminal code of practice of Ukraine.